

Γρηγόριος Ξενόπουλος – "Ο Τόπος και η Ουσία"

Γλώσσα: Δημοτική με επτανησιακούς ιδιοματισμούς. Ζωντανή, ευχάριστη και κωμική με ζωηρούς διαλόγους οι οποίοι με την προφορική τους προσδίδουν αμεσότητα και παραστατικότητα.

Υφος: Απλό, ζωντανό, παραστατικό και κωμικό, ειρωνικό κάποιες στιγμές, περνάει τα κοινωνικά δεδομένα της εποχής και διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

Γενικές επισημάνσεις: Ο Γρ. Ξενόπουλος με ανάλαφρο τρόπο πραγματεύεται μια υπαρκτή ιστορική αντίφαση που εντοπίζεται κυρίως από το 1864 (Επτάνησα) μέχρι το πρώτο μισό του 20ου αιώνα ανάμεσα στο κοινωνικό σύστημα αξιών της επτανησιακής και της ελληνικής κοινωνίας. Ο στεροδιηγητικός αφηγητής εμφανίζεται να εξιστορεί με αληθοφάνεια και χιούμορ την ανάληψη του δημόσιου αξιώματος από το Δαρέζη σκιαγραφώντας πειστικά τον ανθρώπινο τύπο. Μέσα από τον εσωτερικό του μονόλογο προσπαθεί να ερμηνεύσει τις φιλοδοξίες του, αποδίδοντας τελικά την αγάπη του για τους τύπους σε βιοθεωρητικές επιλογές.

Α' ενότητα ("Επί Αγγλικής... ούτε στην εξοχή")

Επί αγγλοκρατίας στα Επτάνησα, σκιαγραφείται ο χαρακτήρας του δικαστή Γερ. Δαρέζη, χαρακτηριστικού τύπου της Επτανησιακής αριστοκρατίας, η οποία μιμούμενη την αγγλική νοοτροπία, τηρούσε τους τύπους και απολάμβανε ένα ανώτερο κοινωνικό/πολιτισμικό επίπεδο ζωής. Έτσι και ο Δαρέζης διακρινόταν (και στην προσωπική και στην επαγγελματική του ζωή) για τους αριστοκρατικούς του τρόπους, το ύφος και το ντύσιμό του, για την ευγένεια, την ακεραιότητα του χαρακτήρα του, την αξιοπρέπεια και φυσικά για την τυπικότητά του. Ως γνήσιος πατριώτης επιθυμούσε διακαώς την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα και όταν αυτή επιτεύχθηκε, λόγω τυπικότητας και ήθους αποφάσισε να παραιτηθεί από το δικαστικό σώμα που τίμια υπηρέτησε επειδή είχε διοριστεί εκεί από την Αγγλία και να τεθεί στη διάθεση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Του δόθηκε λοιπόν η θέση του έπαρχου στην Πελοπόννησο γιατί ήταν πάγια τακτική των πρώτων χρόνων της βασιλείας του Γεωργίου να τοποθετούνται Ελλαδίτες διοικητικοί υπάλληλοι στα Επτάνησα και Επτανήσιοι υπάλληλοι στην υπόλοιπη Ελλάδα. Ο Δαρέζης δέχτηκε με μεγάλη τιμή τη νέα ανώτερη θέση, έχοντας τη φιλοδοξία να γνωρίσουν οι Ελλαδίτες στο πρόσωπό του τον επτανησιακό πολιτισμό. Ως έπαρχος πια θα έπρεπε να είναι ακόμα πιο αυστηρός, δίκαιος και τυπικός. Το αξίωμα αυτό απολάμβανε σχεδόν βασιλικές τιμές. Ανάλογη λοιπόν θα έπρεπε να είναι η συμπεριφορά και το ντύσιμό του, χωρίς την υπερβολή των κοσμημάτων αλλά ούτε και την απλότητα (ξεπεσμός γι' αυτόν) της ζακέτας και του ψάθινου καπέλου, ακόμα και σε απλές στιγμές χαλάρωσης (π.χ στο πλοίο ή στην εξοχή).

Β' ενότητα ("Αμα έλαβε... χριστιανέ μου!")

Αφού έλαβε το διορισμό του, ακολουθεί η επίσκεψη στο Νομάρχη, όπου με κωμικό τρόπο (μέσα από την τυπικότητα της συμπεριφοράς του), λαμβάνει πληροφορίες για τη μετάβαση στην Πελοπόννησο, η οποία θα γινόταν με πλοίο της γραμμής και όχι με επίσημο πλοίο για ανώτερους υπαλλήλους, όπως προσδοκούσε. Τον κατέλαβαν μάλιστα συναισθήματα ντροπής/ενοχής για τη ματαιοξία του αυτή, όταν συνειδητοποίησε πως το νεοσύστατο ελληνικό κράτος ήταν φτωχό και δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει σε πολυτέλειες.

Αποδέχτηκε λοιπόν το ταξίδι με ένα απλό βαπόρι, αλλά περίμενε πως θα ανέμιζε τουλάχιστον στο κατάρτι ένα εορταστικό σημαϊάκι ως ένδειξη ότι το πλοίο μεταφέρει κάποιο επίσημο πρόσωπο. Μάταια όμως ήλπιζε σε κάτι τέτοιο. Όλη αυτή η αγωνία του για το σημαϊάκι που τον οδηγούσε από τον ένα υπεύθυνο στον άλλο, η διάδοση στο πλοίο για το αξίωμά του, η επίσκεψή του στον καπετάνιο για να διαμαρτυρηθεί για την έλλειψη σεβασμού και απόδοσης τιμών από το πλήρωμα προς το πρόσωπό του και η άμεση αλλά απότομη/αγενής απάντησή του καπετάνιου ("τραγί"), περιγράφονται με κωμικό τρόπο. Παράλληλα αναδεικνύουν τη διάσταση, το χάσμα ανάμεσα στις υψηλές προσδοκίες του Επτανήσιου με τη μίζερη ελληνική πραγματικότητα

της εποχής. Η διάσταση αυτή δείχνει άμεσα τις ιστορικές διαφορές ανάμεσα στις ιδεαλιστικές αντιλήψεις των Επτανησίων και το ρεαλισμό των ντόπιων ελεύθερων Ελλήνων, οι οποίοι υπολείπονταν σε παιδεία/πολιτισμό αλλά επιθυμούσαν να αντιμετωπίσουν άμεσα, μακριά από τυπολατρικές εκδηλώσεις, τις διαφορές εθνικές και κοινωνικές τους προτεραιότητες. Ο Δαρέζης, όπως φαντάζεται ο συγγραφέας, ως τύπος που θα στεκόταν πάντα στο ύψος του και σε καμία περίπτωση δε θα έπεφτε σε κατώτερο επίπεδο, πρέπει να εμείνε άναυδος από τη βαρβαρότητα και την αυθάδεια του καπετάνιου και μάλλον έφυγε χωρίς να πει λέξη.

Γ' ενότητα ("Η ιστορία... την επίλοιπη ζωή του")

Η ουσιαστική και ευπρεπής αντίδραση του Δαρέζη εκδηλώθηκε με την άμεση επιστροφή στο νησί του και την υποβολή της παραίτησης από το αξίωμά του στο Νομόρχη, με την αιτιολογία πως η τυπικότητά του είναι σημαντική γι' αυτόν επειδή πιστεύει πως ο τύπος περιέχει και την ουσία των πραγμάτων και των καταστάσεων καθώς αυτά πάνε μαζί. Πιστεύει δηλαδή ότι η τυπική συμπεριφορά ενέχει την ευγένεια και την κοσμιότητα, στοιχεία που δε διέκρινε στους υπόλοιπους Έλληνες (κρίνοντας από τον καπετάνιο), κάτι που σημαίνει ότι οι έπαρχοι είτε δεν επιτελούν σωστά τα καθήκοντά τους είτε ότι φοβούνται να τα επιτελέσουν για να μη βρουν μελά. Και επειδή ο Δαρέζης δεν επιθυμεί να ανήκει σε καμία από τις δύο κατηγορίες, προτίμησε να πάψει να ασκεί δημόσια αξιώματα και πέρασε ευτυχισμένος την υπόλοιπη ζωή του, ορίζοντάς την όπως εκείνος ήθελε. Ηθικός λοιπόν μέχρι τέλους και πιστός στις αντιλήψεις του, τα εγκαταλείπει όλα και αποχωρεί με ψηλά το κεφάλι.

Παρόλο που πέφτει θύμα της ιστορικής συγκυρίας και της πολιτισμικής διαφοράς ώστε να λειτουργεί ως ένα πρόσωπο γραφικό και να αντιμετωπίζεται ειρωνικά και κωμικά στο διήγημα, αποκαθίσταται στο τέλος όσον αφορά τις ιδεολογικές του επιλογές και τις σταθερές ηθικές αξίες του. Η τελική επιλογή της παραίτησής του και η ιδιώτευση μαρτυρούν την ύπαρξη δύο ασύμβατων αλλά αξιοσέβαστων κόσμων/αντιλήψεων, η διασταση των οποίων δεν περιορίζεται στη βασική αντιπαράθεση τύπου και ουσίας αλλά αντιπροσωπεύει γενικότερα την κοινωνική πολυμορφία και υποστηρίζει το σεβασμό στη διαφορετικότητα.

Χαρακτηρισμός προσώπων

Δαρέζης: Επτανήσιος αριστοκράτης, τίμιος, ευγενής, αξιοπρεπής, με ακέραιο χαρακτήρα, δίκαιος και τυπικός τόσο στην επαγγελματική ζωή του ως δικαστής όσο και στην προσωπική. Θεωρούσε ότι μέσα στην τυπικότητα βρίσκεται και η ουσία των πραγμάτων και ότι ο τύπος χαρίζει στον άνθρωπο σωστό ήθος. Δε διστάζει να παραιτηθεί, παρά τη λατρεία του για τα αξιώματα και τις τιμές, όταν νιώθει πως ίσως να μην μπορέσει να επιτελέσει σωστά το έργο του. Πιστός στις αντιλήψεις του μέχρι τέλους, φεύγει με το κεφάλι ψηλά.

Καπετάνιος: Στο πρόσωπό του αντανakλάται ο πρόσφατα απελευθερωμένος από τον τουρκικό ζυγό ελληνικός λαός με την ευθύτητα, την τραχύτητα, την αγένεια και την έλλειψη σεβασμού που τον διακρίνει. Τα δεινά της πρόσφατης σκλαβιάς τον κάνουν να θεωρεί τα "καμώματα" του Δαρέζη εντελώς γελοία, ενώ οι προτεραιότητές του αφορούν σπουδαιότερα πράγματα. Η έλλειψη παιδείας και πολιτισμού είναι εμφανής αλλά δικαιολογημένη.